

Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.511](https://doi.org/10.12681/mnimon.511)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (1992). Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913. *Μνήμων*, 14, 327-330. <https://doi.org/10.12681/mnimon.511>

Κανείς δεν μπορεί να υποτιμήσει την αισθητική και παιδαγωγική σημασία της εργασίας του Πολέμη, που επιχειρεί (και εν πολλοίς το κατορθώνει) να εκλαϊκεύσει με μεράκι τα πορίσματα της ιστορικής πράξης. Βεβαίως, τέτοια προσπάθεια έχει φυσιολογικά και αναπόφευκτα μειονεκτήματα: θεωρητική μονομέρεια, αφηγηματικό ύφος στη θέση της ανάλυσης, απουσία διάκρισης μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού, αναπαραγωγή ασαφειών και σφαλμάτων της ίδιας της ιστορικής έρευνας. Το βιβλίο δεν είναι άμοιρο παρόμοιων αβλεψιών, οι οποίες όμως αποτελούν επιμέρους λάθη που συγχωρούνται από την εκλαϊκευτική στόχευσή του. Συνολικά, ο Πολέμης μας προσφέρει μια καλαισθητή σύνθεση που αξίζει να προσεχθεί.

Κ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Χαράλαμπος Πληξιώτης, 'Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά 'Ασία - Θράκη, εισαγωγή - επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, 'Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1991, 305 σ.+ 30 εικόνες + χάρτης.

Πίνδαρος - Δημήτριος 'Ανδρουλής, Τό ήμερολόγιον ενός στρατιώτου, ό έλληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913, 'Αθήνα 1971, 103 σ.+ χάρτης.

Τό ήμερολόγιο, καταγραφή γεγονότων εξαιρετικών ή μή, ξεχωρίζει από την άλληλογραφία, τό άπομνημόνευμα ή την αυτοβιογραφία όχι μόνο γιατί συντάσσεται τή στιγμή όπου τά πράγματα συμβαίνουν, αλλά κυρίως γιατί πρώτο μέλημα του συγγραφέα του δέν είναι ή δημοσιοποίησή του. Δέν άναφερόμαστε φυσικά στα ήμερολόγια πολιτικών ή πνευματικών προσωποποιήτων, αλλά σε ήμερολόγια που κρατούν άτομα δίχως πρωταγωνιστικό ρόλο. Τέτοια ήμερολόγια συναντώνται στήν Εύρώπη από τόν Μεσαίωνα ήδη και ή άξία τους έχει επισημανθεί¹.

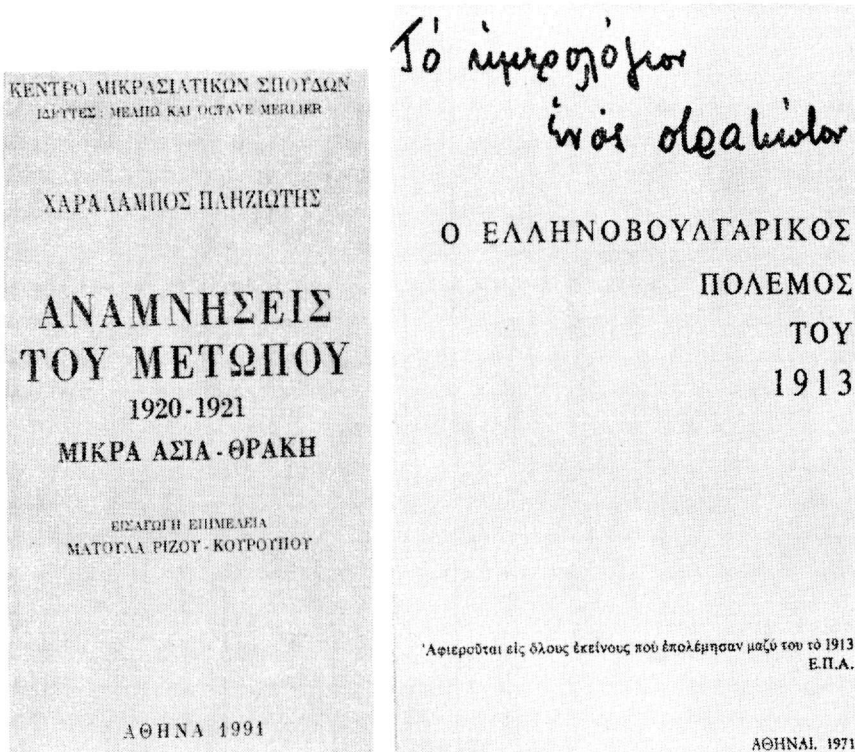
'Αφετηρία για τή σύνταξή του είναι πολλές φορές γεγονότα που συνεπάγονται τόν άποχωρισμό του συντάκτη από τό περιβάλλον του, ή αίσθηση ότι οι έμπειρίες του ξεπερνούν τό συνηθισμένο, ή ανάγκη για κάποιο στήριγμα τή στιγμή που ή πραγματικότητα άνατρέπει. Σ' όλες τις εποχές, πάντως, έλάχιστοι είναι αυτοί που θά άποφασίσουν να κρατήσουν ήμερολόγιο². 'Ετσι ήμαρτυρία τους είναι διπλά πολύτιμη.

Κατεξοχήν εξαιρετικό γεγονός είναι ό πόλεμος και ό,τι αυτός συνεπάγεται. 'Ετσι στή νεότερη 'Ελλάδα πολλά είναι τά πολεμικά άπομνημονεύματα που βασίστηκαν σε ήμερολογιακές σημειώσεις ή, μολοντί δέν είναι σύγχρονα τών γεγονότων, κρατούν ήμερολογιακή μορφή³. Τά άνεπεξέργαστα πολεμικά ήμερολόγια διασώζουν ώστόσο συναισθήματα και λεπτομέρειες που θά χάνονταν άν δέν είχαν άμέσως καταγραφεί. Σκοπός τους δέν είναι, όπως στα άπομνημονεύματα, να δικαιολογηθούν ή να ύποστηριχθούν εκ τών ύστερων πράξεις. Είναι μιá προσπάθεια του συντάκτη τους να κρατηθεί από κάπου, να καταλάβει

1. Με πιό γνωστό τό *Journal d'un Bourgeois de Paris 1405-1449*, βλ. αναλυτικά R. Houlbrooke, *English Family Life 1576-1716, An Anthology from Diaries*, Λονδίνο, 1988, 1-4, όπου και άναφορές σε ήμερολόγια του 14ου αιώνα στή Φλωρεντία και άλλου.

2. Βλ. ό.π., 7.

3. Βλ. χαρακτηριστικά για τόν Μακρυγιάννη και άλλους άγωνιστές, Γ. Π. Κορνούτος, *Τό άπομνημόνευμα*, 'Αθήνα, τ. Α', 1953, 20-21. Σ. 'Ασδραχάς, εισαγωγή στα *Άπομνημονεύματα του Μακρυγιάννη*, 'Αθήνα 1957, κβ'. Για τήν κατοχή, Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *Ό χειμώνας του 1941-42, Χρονικό τής Κατοχής*, 'Αθήνα 1980, που άποτελείται από έπεξεργασμένες ήμερολογιακές καταγραφές.

τί άκριβώς συμβαίνει, να αντίσταθεῖ, σέ τελευταία ἀνάλυση, στήν ὁρμή τοῦ πολέμου πού τόν παρασέρνει. Τά ἡμερολόγια εἶναι, παρόλη τήν ἀμεσότητά τους, πολύ πιά ψύχραιμα ἀπό τά ἀπομνημονεύματα.

Τό ἡμερολόγιο τοῦ Χαράλαμπου Πληζιώτη, πού ἐκδόθηκε ὑποδειγματικά ἀπό τήν Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, εἶναι ἐξαιρετικό δεῖγμα πολεμικοῦ ἡμερολογίου. Σκέφτηκα νά παρουσιάσω παράλληλα τό ἡμερολόγιο τοῦ Πίνδαρου-Δημητρίου Ἀνδρουλῆ γιατί, ἂν καί ἔχει ἐκδοθεῖ ἐδῶ καί εικοσιένα χρόνια, συμπληρώνει τήν εἰκόνα τῆς τυπολογίας αὐτῶν τῶν ἡμερολογίων καί εἶναι ἐλάχιστα γνωστό. Ἔχουν, βέβαια, ἤδη δημοσιευθεῖ κάποια ἡμερολόγια πολέμων, σύντομα ἢ περισσότερο ἐκτεταμένα⁴ καί συνεχῶς δημοσιεύονται, καθὼς σιγά σιγά γίνεται συνείδηση ὅτι ἡ ἀξία τους ξεπερνᾷ τήν οικογενειακή ἱστορία καί συμβάλλουν στή γνώση τοῦ τρόπου πού οἱ ἄπλοι ἄνθρωποι βιώνουν τά γεγονότα.

Οἱ Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου τοῦ Πληζιώτη ξεχωρίζουν ἀπό τήν ἀμεσότητα τοῦ λόγου, τήν πυκνότητα τῶν ἐγγραφῶν καί τή μεγάλη διάρκεια πού καλύπτουν (ἀπό τόν Μάιο 1920 κυρίως, μέχρι τίς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ 1921). Εἶναι κείμενο πού δίνει τήν εἰκόνα τῆς στιγμῆς χωρῆς νά γίνεται ἀναγκαῖος ὁ ἐξαντλητικός ὑπομνηματισμός του. Αὐτό ἄλλωστε ἔχει ἀποφευχθεῖ μέ ἐπιμέλεια κατὰ τήν ἐκδοση, καθὼς θά τὸ βάραινε χωρῆς λόγο.

4. Βλ. π.χ. πρόσφατα Λεωνίδας Φ. Καλλιβρετάκης, «Ἡμερολόγιο ἐκστρατείας 1912-1913: Ὀδοιπορικῆς καί πολεμικῆς σημειώσεως Ἡπείρου-Μακεδονίας-Θράκης τοῦ ἐθελοντῆ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη», *Ἱστορία* 2 (1990) 51-82. Χρήσιμη θά ἦταν μιὰ πλήρης καταγραφή τους.

‘Ο Πληζιώτης ήταν μικρασιάτης από τη Σμύρνη και είχε τελειώσει την τετάρτη δημοτικού· τὸ τελευταίον αὐτὸ κάνει τὸ ἡμερολόγιό του ἀκόμη πιά σημαντικό. Πόσοι τέτοιοι «λαϊκοὶ» ἄνθρωποι κρατοῦν ἡμερολόγια; Γράφει ζωντανὰ χρησιμοποιώντας ἐκφράσεις τοῦ προφορικοῦ λόγου, συχνὰ γράφει σχεδὸν ἐπιγραμματικὰ καὶ ἀποστασιοποιημένα. Ἀποφεύγει, ὅπως σημειώνεται στὴν εἰσαγωγή, τὶς ἐκτιμήσεις καὶ τοὺς συναισθηματισμούς. Τὰ στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς στρατιωτικῆς ζωῆς, κοινὰ ὡς ἓνα βαθμὸν σὲ κάθε πολεμικὸ ἡμερολόγιο, δίνονται ἐδῶ ἀνάγλυφα: ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ, οἱ πορεῖες, ἡ ἀτέλειωτη ἀναμονὴ γιὰ δράση, ἡ συντροφικότητα. Δὲν εἶναι οἱ μάχες ποὺ δίνουν τὸν τόνο ἀλλὰ μᾶλλον «μιά ὑπνωτικὴ μονοτονία»⁵. Σημαντικὸ ρόλο στὴν διασκέδαση τῆς τελευταίας παίζουν τὰ παραμῦθια καθὼς καὶ τὰ τραγούδια. Στὸ τέλος τοῦ ἡμερολογίου τοῦ ἔχει ἐξάλλου καταγράψει τριάντα ὀκτὼ ἔντεχνα τραγούδια⁶. ‘Ο Πληζιώτης ἔχει τὴν ψυχραιμία νὰ εἰρωνεύεται τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη τῶν ἐπικεφαλῆς γιὰ τὸ νόημα τοῦ πολέμου. Τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν-ἐλευθερωτῶν δὲν εἶναι ἐδῶ αὐτὸ τῶν γνωστῶν κειμένων. Βάζει τὴν λέξη ἀπελευθερώσαμε σὲ εἰσαγωγικὰ ἢ στολιζέει ἀντίστοιχες σημειώσεις μὲ πλῆθος θαυμαστικῶν⁷. Ἡ πολιτικὴ θέση του εἶναι ἀδιάφορη. Στις ἐκλογὰς τοῦ Νοεμβρίου 1920 σημειώνει «δὲν ἐψήφισα τίποτε». Τὰ συναισθηματὰ του γιὰ τοὺς Τούρκους δὲν καταγράφονται, ὅ,τι τοὺς ἀφορᾷ ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς γεγονός. Τὸ ἡμερολόγιο σταματᾷ πρὶν ἢ θητεία του στὸ μέτωπο τελειώσει· ὅπως γράφει ἡ ἐπιμελήτρια «θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι ὁ Χαράλαμπος ἔχασε πιά τὸ ἐνδιαφέρον του, κουράστηκε ἢ βαρέθηκε... Εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ μόνη αἰτία;».

Στὴν ἔκδοση προτάσσεται συγκριτικὸς πίνακας τῶν σημαντικότερων γεγονότων ὅπως περιγράφονται στὸ ἡμερολόγιο καθὼς καὶ στὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Α. Μαζαράκη - Αἰνάνος. Ἔτσι δίνεται τὸ περίγραμμα τῆς περιόδου χωρὶς νὰ διασπᾶται τὸ κείμενο μὲ ἐπεξηγηματικὰ ὑποσημειώσεις. Στὸ κείμενο σημειώνονται οἱ φάκελοι τοῦ Ἀρχείου προφορικῆς παράδοσης τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν μὲ ἀντίστοιχο περιεχόμενο. Καθὼς καταγράφουν τὶς διηγήσεις, μεταγενέστερες ἔστω, ἀπλῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Πληζιώτης, μᾶς δίνεται πλήρης εἰκόνα τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου. ‘Ο χάρτης τῆς πορείας τοῦ συγγραφέα καθὼς καὶ οἱ τριάντα φωτογραφίες καὶ κάρτ-ποστᾶλ ἐποχῆς συμπληρώνουν τὸ κλίμα τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας.

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ἀνδρουλῆ ἀναφέρεται σὲ μιὰ σύντομη στιγμή τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου τοῦ 1913. Σὲ μεταγενέστερο σημείωμά του διαβάζουμε ὅτι κατατάσσεται στὶς 20 Ἀπριλίου 1913, πηγαίνει στὴν Θεσσαλονικὴ ὅπου ἀκολουθεῖ τὸ στρατὸ στὴν πορεία του μέχρι μέσα στὴν Βουλγαρία καὶ φεύγει μὲ ἀναρρωτικὴ ἄδεια ἀπὸ τὶς 14 Ἰουλίου 1913. Δὲν θὰ ξαναγυρίσει στὸ στράτευμα καθὼς ἀρρωσταίνει ἀπὸ φυματίωση. ‘Ο Ἀνδρουλῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀπλὸς καὶ καθημερινὸς ἄνθρωπος ὅπως εἶναι ὁ Πληζιώτης· μετὰ τὸν πόλεμο θὰ σταδιοδρομήσει στὸ διπλωματικὸ σῶμα καὶ θὰ πεθάνει «ὡς πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ Μεγαλόσταυρος τοῦ Φοίνικος», ὅπως σημειώνεται σὲ σύντομο σημείωμα στὸ ἐπίμετρο τῆς ἔκδοσης. Ὡστόσο τὴν στιγμή τοῦ μετώπου δὲν κατέχει κάποιο ἀξίωμα. Καταγράφει καὶ αὐτὸς τὴν καθημερινὴ ζωὴ μὲ τὶς ἀτέλειωτες πορεῖες, τὴν ἀναμονὴ καὶ τὴν ἀνία, τὴν προσπάθεια μὲ κάθε τρόπο νὰ διασκεδάσουν οἱ στρατιῶτες, τὴν ἀγωνία γιὰ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ. Οἱ ἐγγραφὰς εἶναι καθημερινές, οἱ μάχες δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς διήγησης, μᾶλλον ἡ ἀναμονὴ καὶ ἡ προετοιμασία γι’ αὐτές. Τὰ γεγο-

5. Βλ. Εἰσαγωγή στὶς Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου, 13.

6. Ἐνα τραγούδι καὶ ἓνα ἐμβατήριον περιέχονται καὶ στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη, βλ. Καλλιβερετάκης, ὅ.π.

7. Βλ. Εἰσαγωγή ὅ.π., 17-18.

νότα δίνονται χωρίς συναισθηματισμούς ή άλλες εκτιμήσεις. Δεν θα γινόταν κι αλλιώς καθώς συνεχώς εξελίσσονταν και δεν υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος. Το κείμενο δεν συγκρίνεται με το ημερολόγιο του Πληζιώτη ως προς τον πλούτο των εκφραστικών μέσων, την έκταση και την ζωνάνια. Μας μεταδίδει πάντως το κλίμα που επικρατεί στις μονάδες, τις ατομικές προσπάθειες επιβίωσης, ενώ ο πόλεμος εξελίσσεται και παρασέρνει τὰ πάντα.

Το ημερολόγιο εκδίδεται από συγγενικό πρόσωπο, την Έλενη Ανδρουλιή, με φωτογραφική ανατύπωση τῆς κάθε χειρόγραφης σελίδας και τῆ μεταγραφή τῆς ἢ αἴσθησης τῆς ἀμεσότητας ἐντείνεται ἔτσι γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη τῆς πορείας τοῦ συντάκτη.

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

Πρόκειται για συλλογικό έργο που αναφέρεται στην εμφάνιση και λειτουργία «πολυεθνικών» επιχειρήσεων στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οι δεκαέξι μελέτες που περιλαμβάνονται στον τόμο επιχειρούν

International Business & Central Europe 1918-1939

Edited by Alice Teichova and P.L.Cottrell

να αναλύσουν τις σχέσεις μεταξύ βιομηχανικών επιχειρήσεων και τραπεζών που έδρευαν στη Δυτική Ευρώπη και που είχαν ιδρύσει θυγατρικές επιχειρήσεις στην Κεντρική, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η συγκέντρωση αυτών των άρθρων με ενιαία προβληματική αποτελεί την πρώτη σοβαρή προσπάθεια ανάλυσης των επιχειρηματικών συμφερόντων του ξένου κεφαλαίου σε μια περίοδο οικονομικών ανακατατάξεων και σε μία περιοχή της οποίας η εθνική φυσιογνωμία άλλαξε ριζικά μετά τη διάλυση της Αυστροουγγαρίας το 1918 και τη δημιουργία νέων κρατών, στα πλαίσια της Συνθήκης των Βερσαλλιών και του Τριανόν.

Οι μελέτες τονίζουν την οικονομική πλευρά της επιρροής των «Μεγάλων Δυνάμεων» στις νέες χώρες με σκοπό να κατανοηθούν οι μηχανισμοί διεξόδου με τη μορφή άμεσων επενδύσεων στη βιομηχανία και στις τράπεζες από βρετανικά, γαλλικά, γερμανικά και άλλα ξένα κεφάλαια.

Ο τόμος διαίρεται σε πέντε μέρη, ένα πρώτο γενικό εισαγωγικό και τέσσερα

άλλα που αφιερώνονται σε διάφορες χώρες-εξαγωγείς κεφαλαίων. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται τα χαρακτηριστικά των μεγάλων επιχειρήσεων στις χώρες που επιδιώκουν την επέκταση των δραστηριοτήτων τους σε νέους γεωγραφικούς χώρους. Επιχειρείται μία σύγ-